

“Doba ustupaka (1366. - 1382.)” naslov je sedmog poglavlja (str. 174 - 202), u kojemu autor piše o učvršćenju Tvrtka I., gospodarskim interesima Tvrtka I. s Dubrovčanima i Mlečanima, o Hrvaju Vukčiću Hrvatiniću bosanskom velikom vojvodi, o ulozi kraljevih poklisara Rodoslava i Miroslava Masnovića, o *Archiregnumu* Ludovika Velikoga i njegovoj smrti (1382.). Ono što treba istaknuti u ovome poglavlju jest krunjenje Tvrtka I. za kralja u jesen godine 1377. Tu je autor analitički izvršio raščlambu krunidbe Tvrtka I. odnosno okolnosti koje su omogućile njegovo krunjenje za “rašškoga” kralja. Upravo onako kako i nosi sam naslov ovoga poglavlja, tako je i kralj Ludovik učinio ustupak Tvrtku I. da se može okruniti za kralja, odnosno, kako kaže autor, “da je kralj Ludovik vrlo rado dopustio banu Tvrtku provesti u djelo svoju namisao o proglašenju kraljem”.

Posljednje, osmo poglavlje, “Širenje napukline” (str. 202-234), govori o razdoblju od 1382. do 1387. godine. To je doba kada veze između bosanskog i ugarsko-hrvatskog kraljevstva počinju zadobivati rivalski odnos. U tom razdoblju Tvrtko I. postiže još čvršće gospodarske sporazume s Dubrovčanima i Mlečanima. Nadalje Ančić piše o otporu dalmatinskih gradova prema Mlečanima, društveno-ekonomskim prilikama, o Tvrtkovu preuzimanju Kotora, sporazumom s palatinom Gorjanskim i konačno, dolasku Žigmunda Luksemburškoga za ugarsko-hrvatskog kralja s kojom je završila jedna, a započela druga era povijesti.

Jasno i bez pogovora Mladen Ančić je vrlo uspješno interpretirao do sada malo istraženu problematiku (ovakve vrste) bosanske povijesti. On, jednostavno pišući o odnosima na relaciji Bosne i Ugarsko-hrvatskog kraljevstva u XIV. stoljeću, daje čitatelju uvid o uočavanju svih odnosa, sukoba i razmirica u “putanji političkog klatna”, dajući pritom i sliku utjecaja vanjskih čimbenika u toj putanji. Djelo je čitljivo, sastavljeno i napisano tako da je dostupno i široj javnosti, a ne samo isključivo stručnom krugu. Stoga se nadamo da će nas autor u što skorijoj budućnosti obdariti još kojim povijesnim djelom ovakve vrste.

Tado ORŠOLIĆ

KONFESIONALNOST I NACIONALNOST BOSNE I HERCEGOVINE

Srećko M. DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine, Predemancipacijski period 1463-1804*, s njemačkog preveo Ladislav Z. FIŠIĆ, Svjetlost, Sarajevo, 1992, 227 str.

Uvijek aktualnu, naročito danas, povijesnu tematiku političkog i nacionalnog stanja Bosne i Hercegovine od ranog srednjeg vijeka do novijeg doba, uvelike je rasvijetlio autor ove knjige Srećko M. Džaja. On je kroz razdoblje od godine 1463.-1804. iscrpno opisao i predočio nacionalno-konfesionalnu sliku strukture naroda Bosne i Hercegovine. Glavna istraživanja u ovom djelu nose težište na političkoj i socijalnoj strani života bosansko-hercegovačkog pučanstva u osmanlijskom (dijelom i predosmanlijskom) periodu.

Knjiga se može podijeliti na uvodni dio i četiri poglavlja iza kojih se nalazi autorovo zaključno razmišljanje i dodaci, a na samome kraju je popis literature i izvorne građe. U uvodnoj replici autor iznosi opću političku sliku stanja Bosne i Hercegovine od Tvrtka I. do priznanja Muslimana kao nacije u bivšoj Jugoslaviji.

U prvom poglavlju ukratko je opisan pad Bosne pod njenim posljednjim okrunjenim vladarom Stjepanom Tomaševićem (1461.-1463.). Zatim autor postavlja upitnom povijesnu interpretaciju pada Bosne zbog izdaje bogumila, kojima se to s pravom pripisuje (izdaja bogumila Radeka i pad

Bobavca). Međutim, prvenstveno Džaja kao glavni razlog pada Bosne pod Osmanlije navodi nesuglasje na relaciji Rimski kurija - Ugarsko i Bosansko kraljevstvo. Pregledni dio ovoga poglavlja s dolaskom Osmanlija najbolje se može uvidjeti prikazom nestajanja srednjovjekovnih i nastanka osmanlijskih institucija na prostorima Bosne, dok se cjelokupna situacija može sažeti u nekoliko točaka:

1. padom Bosne nestaje bosansko kraljevstvo, bosanska crkva i bosansko srednjovjekovno plemstvo;
2. osvajanjem Bosne udareni su temelji osmanlijske prisutnosti i oživljenja njihove moći u XIV. stoljeću;
3. neutemeljene tvrdnje oko povijesnog povezivanja muslimana sa bogumilima odnosno Bosanskom crkvom;
4. prijelaz na islam i iseljavanje postojećeg bosanskog pučanstva u druge krajeve.

Autor je iznimno dobro obradio prijelazno razdoblje postanka Bosne osmanlijskom provincijom, uz razradene povijesno-činjenične probleme. U poglavlju "Bosanski Muslimani", struktura bosansko-hercegovačkog pučanstva, prije dolaska Osmanlija je prema Džajinom prikazu, izgledala otprilike ovako:

- katolički srednji sloj s bogumilskim ostacima (koji su prisilno pokršteni i protjerani 1459. god.);
- srpska pravoslavna manjina koja je živjela samo u rubnim istočnim dijelovima Bosne.

Dolaskom Osmanlija struktura bosansko-hercegovačkog pučanstva doživjela je gotovo potpunu preobrazbu. Prislinim i dijelom rijetko samovoljnim prelaskom na islam ipak je stvorena povoljna klima za osmanlijsko učvršćivanje i širenje. Neki od razloga tog širenja mogu se potvrditi kroz prizmu "specifičnog slučaja Bosne", čiju posebnost autor razvrstava na:

- stapanje ostatka bosanskih bogumila i kriptobogumila s Osmanlijama;
- progon katoličkih snaga i dijelom prijelazak plemstva i seljaštva na islam (da bi sačuvali svoje zemljišne posjede);
- stvaranjem "devširma" (tzv. danak u krvi) i potura (poturčeni katolici);
- velika poreska opterećenja.

Najbolju nacionalno-konfesionalnu sliku daju tabelarni prikazi, (od 60-66 i na 71 str.) o postotku bosansko-hercegovačkog pučanstva i njene katastrofalne promjene u odnosu na katoličanstvo od godine 1468. do kraja XVII. stoljeća. Džaja opisuje još i gospodarsko-socijalno stanje Bosne, islamsku urbanizaciju, odnose bosanskih Muslimana spram Porte, muslimansko pokrštavanje na hrvatskim oslobođenim prostorima itd.

U sljedećem poglavlju, "Bosanski srpski pravoslavci", autor govori o tome kako nezamjetna srpsko-pravoslavna manjina naglo počinje dobivati na brojnosti, naročito od XVI. stoljeća. Kako ih neki izvori nazivaju još i šizmatici ili Vlasi (nomadi) učvrstili su se u osmanlijskoj socijalnoj epohi kao neregularne turske vojne jedinice te su tako dobivali privilegirani vojni status i ušli u gornji osmanlijski sloj. Autor o bosanskoj pravoslavnoj crkvi (Srpskom patrijarhatu) kaže, da se zbog nepouzdanosti i praznine u izvorima može samo više ili manje špekulirati. Uglavnom prema nekim pouzdanijim izvorima o srpsko-pravoslavnoj crkvi može se govoriti tek u XVI. stoljeću, a o doseljenu Vlaha prodorom Turaka u XV. stoljeću. Džaja još govori o srpskim pravoslavnim općinama u XVI. stoljeću, o pritisku pravoslavne crkve na katoličku i njihovu uzajamnu nepodnošljivost, o srpskim manastirima i srpskom djelomičnom usponu gospodarstva u XVII. i XVIII. stoljeću.

Ukratko se povezanost Vlaha i srpske pravoslavne crkve najbolje može opisati citirajući autora: "Demografsku ekspanziju srpsko-pravoslavni Vlaha slijedila je kao sjena ekspanzija Srpske-Pravoslavne crkve."

U posljednjoj cjelini naslova "Bosanski katolici" Džaja govori o katoličanstvu i franjevcima u predosmanlijskom i osmanlijskom periodu odnosno razdoblju od XVI.-XVIII. stoljeća. Tabelarnim prikazima u knjizi o katoličkom pučanstvu i ranom postojanju franjevačkih samostana, najbolje se očituje njihova brojna postojanost na prostorima Bosne i Hercegovine u odnosu na ostale konfesije.

Autor nadalje govori o iseljavanju katolika, nestajanju franjevačkih samostana, njihova razaranja i pretvaranja u džamije i nepodnošljivom porezu na katoličku raju. Bosanski franjevci su ipak odigrali temeljnu ulogu održanja katoličanstva u Bosni i opstanku pred osmalijskim pritiskom. Kroz ovo poglavlje kao i kroz cijelu knjigu autor povremeno govori o raznim falsifikatima u Bosni, među kojima su najaktualniji bili krivotvoreni dokumenti plemićkih povelja i titula. Zatim spominje povlastice (*fermane*) koje su Osmanlije dodjeljivale franjevcima, konflikte između franjevaca, isusovaca i Rimске kurije, kao i trajni sukob između katoličke i pravoslavne crkve.

Najveći pad i iseljavanje bosanskog pučanstva se nepovratno odrazilo na katolike, naročito dolaskom Osmanlija u XV. stoljeću i Vlaha-pravoslavaca u XVI. stoljeću. Tek djelomično taj broj počeo se neznatno uspinjati u XVII. i XVIII. stoljeću. No nikada više taj odnos većinske strukture katoličkog pučanstva u Bosni nije se mogao uspraviti i doseći predosmanlijsku razinu, a padom Bosne i prodorom Turaka zauvijek je zapečaćena sudbina katolika Hrvata na bosansko-hercegovačkim prostorima u odnosu na muslimane i Srbe.

Iza ovog poglavlja nalaze se zaključna razmišljanja autora i dodatak koji je podijeljen na tri naslovne cjeline: 1. Bosansko srednjovjekovlje kroz prizmu bosanske krune, grba i biskupije, 2. Ideološko politički aspekti propasti bosanskog kraljevstva 1463. godine, 3. Rimski izvori o propasti bosanskog kraljevstva 1463. god. (Džajin prijevod teksta s latinskog na hrvatski). U ovim dodacima opisani su grbovi i krune bosanskih vladara i neki falsifikati, zatim općeniti prikazi o izvorima za Bosnu, naročito izvještaj Nikole Modruškog (papin legat u Bosni u vrijeme pada 1463.god.), i još dodatna pojašnjenja oko bogumilstva (pogrešno izvorno povezivanja s muslimanima). Pri samom kraju knjige nalazi se obilan popis izvora i građe s kojima se autor služio.

O ovome djelu bosanske konfesionalne i nacionalne povijesti od 1463-1804. god. zaista se može reći da je autor, izvanredno analitički i znalački u mnogome rasvijetlio općenitu i preciznu povijesnu sliku bosansko-hercegovačkog pučanstva.

Kvantitativna i kvalitetna građa i izvori kojima se autor služio postavljaju čitatelja pred svršen znanstveno povijesni akt. Doista je vidno postavljena komponenta, koja kroz ovo djelo jasno izražava konfesionalnu i nacionalnu povijesnu sliku danas triju konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine (Hrvati, Srbi i Muslimani), a koja može mnogim laicima, političarima i znanstvenicima dati neke odgovore na opću povijesnu političku situaciju u Bosni i Hercegovini. Upravo ovo razdoblje bosanske povijesti od XV.-XIX. stoljeća jest presudno za tijek usmjerenosti i razvitka njenih triju nacionalnosti. Ovo je djelo svakako hvale vrijedno i neophodno za upotrebu razumijevanja ukupne bosansko-povijesne zbilje. Za onoga tko bi jasnije povezo paralelu prošlost-današnjica u odnosu na njenu danas zamršenu bosansko-hercegovačku političku situaciju, svakako mora zaviriti dublje u njenu povijest, ako netko ili nešto može dati jasnu predodžbu o tome, onda je to upravo knjiga "Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine" Srečka M. Džaje.

Tado ORŠOLIĆ